

MEKI PRINCIPI TRANZICIJE U ODNOSIMA BEOGRADA I PRIŠTINE

Šta podrazumeva normalizacija?

Aktuelno stanje u odnosima Beograda i Prištine karakteriše eskalacija kako u merama koje Priština preduzima prema Beogradu (uvođenje taksu od 100% na robu iz Srbije), tako i u diplomatskim aktivnostima Srbije koje su usmerene protiv Prištine (kampanja za povlačenje priznanja nezavisnosti Kosova koju MSP vodi). I sa jedne i sa druge strane, ove mere se tumače kao patriotske i kao „jedino moguće”, a dominantna retorika se već prelila u domen negativnih deklarativnih ciljeva, što se vidi u izjavama kosovskog premijera Ramuša Haradinaja da su takse uvedene „da bi se naškodilo Srbiji”, i u izjavama više drugih kosovskih zvaničnika da će Priština „biti kreativna u novim merama protiv Srbije”. Ova vrsta eskalacije rezultat je insistiranja na rešavanju pitanja statusa pre prethodnog postizanja optimuma normalizacije u faktičkim odnosima dva naroda i dve administracije. Početno nastojanje kosovskog predsednika Tačija i srpskog predsednika Vučića da se pitanje statusa reši „razgraničenjem”, odnosno nekom vrstom razmene teritorija i korekcijom granice, naišlo je na neodobravanje velikog dela javnosti i u užoj Srbiji i na Kosovu, a više izjava nemačke kancelarke Merkel pokazale su da je za Nemačku kao evropskog lidera bilo kakva izmena granica na Balkanu neprihvatljiva. Time je, bar naizgled i privremeno, stavljena tačka na ideju o razgraničenju ali time, kao što se vidi, ništa nije rešeno; naprotiv, izjave o tome šta nije prihvatljivo, ukoliko nisu praćene i idejama o tome šta jeste prihvatljivo, dovode samo do dodatnog faktičkog pogoršanja u međuetničkim odnosima. Sadašnji odnosi između Prištine i Beograda su najgori od završetka oružanog sukoba tokom bombardovanja Srbije 1999. godine, i pored toga što su naizgled odnosi između Tačija i Vučića civilizovaniji i bolji nego što je to ranije bilo karakteristično za odnose između političara iz Prištine i onih iz Beograda.

Jedan od načina da se u ovoj poznoj i zakasneloj fazi pristupi problemu rešavanja odnosa Prištine i Beograda je da se prestane sa insistiranjem na rešavanju pitanja statusa, i da se umesto toga radi na normalizaciji odnosa, nakon čega bi rešenje statusa na neki način spontano „izraslo” iz konsolidovane strukture odnosa između dve populacije. Ovo je, koliko se može zaključiti iz nekih naknadnih interpretacija, generalno bila i ideja poginulog lidera Srba sa Kosova Olivera Ivanovića. Pitanje o normalizaciji, za razliku od pitanja o statusu, nije pravno pitanje, nego praktično pitanje o tome koje se praktične diplomatske, pregovaračke i liderske veštine mogu primeniti sa obe strane da bi se kvalitet svakodnevnih odnosa Srba i Albanaca poboljšao, a time i postigla prva faza rešavanja konflikta, odnosno deeskalacija. U svim savremenim teorijama rešavanja konflikta, od one Džona Bartona (John Burton) do one Johana Galtunga (Johan Galtung), navodi se da je osnovni preduslov za rešavanje bilo kog konflikta njegova deeskalacija (Burton, 1990; Galtung, 2009), dakle proces koji je direktno suprotan onome što se sada dešava na diplomatskom i političkom planu, a to je zaoštavanje ili eskalacija, kako retorike tako i konkretne politike.

Rešavanje konflikta putem normalizacije odnosa kao praktičnog preduslova za donošenje statusnih odluka predstavlja suštinski deo tranzicione politike, uključujući i politiku tranzicione pravde, i podrazumeva šest osnovnih elementa, koji uključuju: (1) razvijanje specifičnog liderstva u ime grupa koje su u konfliktu; (2) razjašnjavanje ključnih vrednosti kojima se rukovode strane u konfliktu; (3) davanje prioriteta restorativnoj, a ne penalnoj ili retributivnoj pravdi u svim sudskim

postupcima; (4) faktičko uzajamno priznavanje dostojanstva i značaja sagovornika i obraćanje pažnje na mehanizam oponašanja koji je uvek prisutan u konfliktnim situacijama; (5) upotrebu poznatih fiksiranih modela ponašanja u konfliktnim situacijama da se postigne normalizacija i (6) unapređivanje zajednica samih po sebi, uz aktivno angažovanje druge zajednice, sa druge strane konflikta (Fatić, 2018). Konkretno, ove metode podrazumevaju sledeće:

1. Liderstvo

Nijedno rešenje problema nekog političkog stanja stvari u nekom sistemu nije moguće bez organizovanog liderstva koje kanališe i artikuliše raspoloženje javnosti, odnosno nezadovoljstvo javnosti aktuelnim stanjem. S te strane, liderstvo podrazumeva planiranje, stvaranje savezništava, motivisanje i održavanje elana za tranzicioni proces, i ono zahteva snažne ličnosti. S druge strane, međutim, liderstvo podrazumeva zahvatanje onih raspoloženja i interesa grupe koju lider predvodi koji su toj grupi najznačajniji, a ne onih raspoloženja i interesa grupe za koje lider smatra da su najkorisniji njemu ili njegovoj političkoj stranci. Kada je reč o Srbima i Albancima, to jest o odnosu između Prištine i Beograda, nastojanje Hašima Tačija i srpskog predsednika Vučića da status reše razmenom teritorija koje eufemistički nazivaju „razgraničenjem” bilo bi, verovatno, po njihovom shvatanju, u njihovom interesu i u interesu političkih struktura koje predvode, jer bi te strukture onda imale istorijsku zaslugu za „rešenje problema Kosova”. Sa kosovske strane, Tači bi bio zabeležen poput hrvatskog predsednika Franje Tuđmana, kome mnogi građani Hrvatske naknadno opraštaju mnoge greške zato što je „ostvario nezavisnost Hrvatske”. Za Tačija bi možda važila takva interpretacija; dakle, on bi bio zapamćen kao kosovski predsednik koji je ostvario nezavisnost Kosova. Sa druge strane, Vučić bi u istoriji bio zabeležen kao srpski predsednik koji je imao dovoljno hrabrosti i vizije da konačno reši pitanje Kosova na način za koji niko pre njega nije imao dovoljno odlučnosti. U zamenu za tu konstruktivnost, on bi mogao očekivati skoro bezrezervnu podršku Evrope za napredovanje Srbije u procesu evropskih integracija.

Ova vrsta razumevanja liderstva, iako je logički razumljiva, praktično je kontraproduktivna iz dva osnovna razloga, odnosno zbog dve osnovne greške koje leže u samom načinu mišljenja o liderstvu: pre svega, pretpostavke o tome kako bi koji lider bio zapamćen i šta bi se desilo kao posledica rešavanja statusa po modelu razgraničenja mogu biti pogrešne. Nametanje rešenja statusa na način koji prethodno nije izrastao iz stavova stanovništva dovodi stanovništvo, odnosno političke konstituente, u poziciju da se adaptiraju na to rešenje. Neki ljudi se na rešenje adaptiraju saradnjom i prihvatanjem novih institucionalnih aranžmana, a drugi se adaptiraju terorizmom i bacanjem bombi. To je situacija koja se može videti u mnogim zemljama sveta, a koja je i te kako bila prisutna i na balkanskim prostorima, i konkretno na prostoru Kosova. Drugi problem u ovom razumevanju liderstva jeste u činjenici da, sa protokom vremena, pitanje statusa većini političkih konstituenata, običnih građana, postaje manje važno od egzistencijalnih pitanja, a rešenje statusa ne rešava egzistencijalna pitanja, nego ih često dodatno otežava zbog potrebe za formiranjem novih institucija, gubitaka tržišta za nacionalnu privredu, potrebe da se prilagođava celokupna nacionalna ekonomija, itd.

Liderstvo u procesu rešavanja odnosa Prištine i Beograda mora biti upravo suprotno: ono mora zahvatati svakodnevne preokupacije ljudi. Ni na strani kosovskih Albanaca, ni na strani građana Srbije te preokupacije na svakodnevnom nivou više nisu rešavanje statusa, nego tolerantan odnos onih drugih, omogućavanje uzajamne saradnje u trgovini, obrazovanju, sportu, i neka vrsta

uzajamne benevolentnosti koja bi, primera radi, isključila potpuno negativne kampanje, poput kampanje da se spreči ulazak Kosova u neke međunarodne organizacije. Lideri i jedne i druge strane trenutno postupaju upravo suprotno načelima istinskog mekog liderstva: oni treba da budu nosioci artikulacije dominantnih potreba stanovništva, a ta potreba je sada potreba za deeskalacijom. Manje je važno biti do kraja dosledan u odbrani svih atributa suverenosti Srbije, s jedne strane, i u zahtevanju da se Kosovu dodele svi atributi državne suverenosti, s druge strane, nego omogućiti da de facto odnos između Kosova i uže Srbije funkcioniše na način koji ne uključuje velike probleme. Ovo je situacija koju ni mnogo veće i moćnije zemlje, sa neuporedivo većom diplomatskom i kulturnom tradicijom od Srbije ili Kosova, nisu rešavale na drugi način. Dobar primer je postupanje Kine prema Tajvanu, koji Kina i danas smatra sastavnim delom svoje teritorije, i koji bi kada bi htela mogla vojno da osvoji za nekoliko sati. U odnosu između Kine i Tajvana čak nema ni etničkog elementa, jer su Tajvanci etnički Kinezi. Međutim, Kina to decenijama ne čini, nego održava jedno faktičko stanje nepriznavanja, dok istovremeno ne ometa Tajvan da funkcioniše kao nezavisna država i saraduje sa njim i privredno i de facto diplomatski. Kina ne napušta međunarodne skupove na kojima se nalaze delegacije Tajvana, ne uvodi trgovinske blokade Tajvanu (nego, naprotiv, zajedno sa Tajvanom predstavlja domaćina mnogim zapadnim fabrikama, tako da su brojne velike zapadne firme ravnopravno predstavljene i u Kini i u Tajvanu i njihova predstavništva u Kini i u Tajvanu saraduju). Kina ne hapsi nosioce tajvanskih pasoša, ne presreće tajvanske brodove i ne zaustavlja tajvanske avione, iako bi sve to sa lakoćom mogla da čini. Ona održava normalne odnose sa Tajvanom na nivou one saradnje koja se tiče života građana, iako formalno ne priznaje nezavisnost Tajvana.

U navedenom smislu, normalizacija odnosa više podrazumeva nečinjenje, nego činjenje. U mnogim situacijama u međunarodnim odnosima, nečinjenje je efikasnije od činjenja. Sa strane Prištine, normalizacija bi podrazumevala nalaženje načina da se, bez gubitka diplomatskih poena, ukinu pogrešno uvedene takse na srpske proizvode, da se tolerišu natpisi na kamionima na kojima ne piše Republika Kosovo, nego „Kosovo i Metohija”, kao što je i ranije bilo slučaj. Sa srpske strane, trebalo bi odustati od aktivnog sprečavanja učlanjenja Kosova u neke međunarodne organizacije i iskoristiti liderstvo za *prevazilaženje konflikta* u praksi, tako da sam konflikt s vremenom postane bespredmetan za većinu stvarnih ljudi na ulicama Kosova i uže Srbije. Ova vrsta pristupa je u srži teorije rešavanja konflikta nazvane „teorija ljudskih potreba”. Kako je to formulisao jedan savremeni teoretičar rešavanja sukoba na interpersonalnom planu, kada je beba agresivna prema majci, kada plače i otima se majci, majka ne rešava konflikt disciplinovanjem bebe, nego tako što je nahrani. Nijedan konflikt se ne može rešiti na onom nivou na kome je nastao, jer će antagonizam ostati: konflikt se uvek rešava na metanivou, tako što se prevazilazi, a prevazilazi se tako što se transcendiraju okolnosti aktuelnog konflikta i nastoji se da se identifikuju i zadovolje potrebe ljudi koje stoje iza tog konflikta, a koje možda nemaju direktne veze sa konfliktom. Kao što beba koja je nervozna, kada se njeno ponašanje interpretira doslovno, naizgled ne postupa na način koji je povezan sa potrebom da se nahrani, a ipak svi znaju da takvo ponašanje ukazuje na glad, isto tako insistiranje zajednica na pitanjima o suverenosti, dostojanstvu, uzajamnom priznanju, često maskira duboka pitanja o sopstvenom identitetu, budućnosti, sigurnosti itd. Stoga je rešavanje konflikta moguće samo ako se liderstvo ispoljava na metanivou, a ne na nivou konflikta. Ramuš Haradinaj trenutno ispoljava liderstvo na nivou konflikta, time što je uveo takse na srpsku robu „dok Srbija ne prizna Kosovo”. Liderski odgovor Beograda bio bi da se, mekom retorikom, nastavi pozivanje na ukidanje taksi, ali tako da se Haradinaju ostavi prostor da to predstavi kao da je to sam odlučio, što znači da mu je za to potrebno neko vreme, a da se

istovremeno prestane sa aktivnom kampanjom blokiranja Prištine u lobiranju za neke pozicije u međunarodnim organizacijama koje su Prištini simbolički važne, a koje možda ne impliciraju suverenitet Kosova na najbitniji način u sadašnjem međunarodnom poretku. Isto se odnosi na učešće kosovskih sportskih ekipa na takmičenjima u Srbiji ili na dolazak kosovskih umetnika: liderstvo bi podrazumevalo da se, u ovom slučaju, bude u izvesnom smislu pravno nedosledan. Iako Srbija ne priznaje Kosovo, ona bi mogla da toleriše natpis „Kosovo” u sklopu sportskih događaja, privrednih manifestacija, sajмова, umetničkih priredbi, itd. Istovremeno, trebalo bi uspostaviti faktičku saradnju sa predstavnicima kosovskog društva u rešavanju pitanja koja su jednako važna i građanima i na Kosovu i u ostatku Srbije, poput podizanja nivoa obrazovanja, zdravstvene zaštite i sličnih oblasti javne politike u kojima je moguće saradivati a da to ne podrazumeva zauzimanje eksplicitnog stava o državno-statusnim pitanjima.

2. Vrednosti

Početna tačka u razumevanju konflikta je shvatanje činjenice da najteži i najvažniji konflikti uvek nastaju u vezi sa vrednostima koje formiraju naše shvatanje nas samih. Emocije pojedinaca, ali i kolektivne emocije, formiraju se zavisno od toga koje vrednosti su afirmisane, a koje su ugrožene, i koliko su te emocije važne pojedincu ili kolektivu (Milivojević, 2014). Ako je vrednost koja je osobi ili kolektivu važna afirmisana nekim iskustvom, taj pojedinac ili kolektiv će iskusiti ili deliti prijatne emocije, i ukoliko je afirmisana vrednost za njih važnija, njihove prijatne emocije će biti izraženije, to jest prijatnije. S druge strane, ako je vrednost koja je u nekoj interakciji ugrožena bitna osobi ili kolektivu, oni će iskusiti neprijatne emocije, i te emocije će biti utoliko neprijatnije ukoliko je ugrožena vrednost za njih važnija.

Elementarna emocionalna inteligencija je od ključne važnosti u razrešavanju konflikata i u diplomatskom pregovaranju, a ona sugerise da pregovaranje i proces rešavanja konflikata treba da se odvijaju na potki prijatnih, a ne neprijatnih emocija. U tome je smisao takozvane „pozitivne politike”. Trenutni odnosi između Prištine i Beograda se odvijaju gotovo isključivo na potki negativnih emocija, što znači da su emocionalno izrazito neinteligentni. O tome govori i pomenuta retorika vlasti u Prištini, koja objašnjava svoje poteze željom da se nanese šteta Srbiji. Ta vrsta rečnika govori o neznanju u teoriji i praksi pregovaranja, jer takva retorika dovodi do antagonizacije, a samim tim i do manje kooperativnosti druge strane, što je upravo suprotno ciljevima bilo kog pregovaračkog procesa ili procesa rešavanja konflikta, koji je očigledno krajnji cilj i jedne i druge strane.

U svojoj interpretaciji rešavanja konflikta Galtung sugerise transcendenciju samog sadržaja konflikta (Galtung, 2009:13). U slučaju aktuelnih odnosa Beograda i Prištine, to bi podrazumevalo ignorisanje zapaljive i konfrontirajuće retorike koja dolazi iz redova vlade, iz jednog jednostavnog razloga: ta retorika je vladi u Prištini potrebna da bi zadovoljila neke svoje vrednosti, a one verovatno uključuju potrebu da se pokaže čvrstina, spremnost da se beskompromisno bore za priznanje nezavisnosti Kosova od strane Srbije, da pokažu da nisu uplašeni od neizvesnosti koja prati upravljanje jednom novostvorenom, na mnogim nivoima polufunkcionalnom državnim ili paradržavnim tvorevinom itd. Ove vrednosti su pitanja u vezi sa identitetom ljudi koji čine kosovsku političku elitu, i njihovo dovođenje u pitanje (to jest osporavanje) direktno će stvoriti negativne, neprijatne emocije i ugroziti pregovarački proces. Deo normalizacije je i da se to razume

i da se drugoj strani pokaže to razumevanje, tako da se kod vlasti u Prištini smanji potreba za stalnim potvrđivanjem svoje ispravnosti i svog autoriteta.

S druge strane, potreba je srpskog društva, kome je Kosovo nasilno oduzeto, da na neki način pokaže da nije potpuno bespomoćno. Ono će se bolje osećati ako to pokaže, i tako treba razumeti traganje za podrškom Rusije, čiji predstavnici nakon posete Beogradu postavljaju pitanje zašto se srpska vojska i policija još nisu vratili na Kosovo. Poseta Vladimira Putina Beogradu je bila psihološki potrebna, bar kada se govori o njenom značaju u smislu odnosa sa Prištinom, i Priština ne bi trebalo da je interpretira na crno-beli način i da je shvata kao element bezbednosne dileme kojom se progresivno, u smislu lošeg kruga eskalacije, podiže nivo društvene mobilizacije za konflikt i na jednoj i na drugoj strani. Da li će neke radnje strana u konfliktu dovesti do razrastanja mehanizma bezbednosne dileme ili neće, zavisi pre svega od toga kako te radnje interpretira druga strana. Potrebno je da u odnosima između Beograda i Prištine intelektualci i informisana javnost igraju daleko aktivniju i kreativniju ulogu, koja nije usmerena na političke igre i strukturu moći u sopstvenom sistemu, nego na omogućavanje efektivne komunikacije i pravilnu interpretaciju poteza druge strane. Intelektualci u Srbiji bi trebalo svojim javnim angažmanom da objasne i regionalnoj javnosti i pripadnicima političke elite u Prištini zašto je odnos sa Rusijom psihološki potreban Srbiji, kao što bi i intelektualci sa Kosova trebalo da pomognu da javnost u Srbiji bolje razume neke poteze Prištine i da ih ne interpretira kao poziv na eskalaciju bezbednosne dileme.

3. Restorativna umesto penalne ili retributivne pravde

Jedno od ključnih pitanja u formiranju osnovnog tona u diskursu Prištine i Beograda je pitanje o ratnim zločinima i suđenju za ratne zločine. Upravo formirani Sud za ratne zločine OVK u Hagu još jedan je specijalni sud, koji je na tragu Haškog tribunala, i još je specifičniji po svojoj misiji, a misija takvih sudova (zavisno od toga kako se sprovodi) može imati različite efekte za pomirenje strana koje su bile u sukobu. Primer takvog podeljenog uticaja međunarodnih suđenja je upravo rad Haškog tribunala, koji je između ostalog formiran i zato da bi pripisivanjem individualne odgovornosti za ratne zločine „eksteriorizovao krivicu”, to jest omogućio da se većina pripadnika naroda bivše Jugoslavije ne oseća direktno odgovornom za ratne zločine, čime bi trebalo da olakša njihovo pomirenje posle rata. Međutim, usled neuravnoteženog rada tog suda, koji je stalno oscilovao između principa tranzicione pravde, koja je po svojoj prirodi politična, to jest služi ostvarivanju ciljeva tranzicije, a ne pravde kao deontičkog, opšteg načela, i principa klasičnog krivičnog prava, mnogi pripadnici zajednica koje su ratovale u bivšoj Jugoslaviji osećaju da je tribunal u stvari otežao uzajamno pomirenje. Slična situacija se postavlja kao mogućnost i pred Sud za ratne zločine OVK. Svrha tranzicionog pravosuđa je po svojoj prirodi restorativna: ona služi da „restaurira” ili obnovi neku formu socijalnog kapitala između zaraćenih strana, a najčešće se radi o obnovi socijalnog kapitala poverenja. Međutim, ako se u načinu na koji međunarodni sudovi rade insistira na odmazdi kao načelu klasičnog krivičnog prava, efekat može biti suprotan nameravanom.

Jedan od preduslova za restorativnu pravdu je relativno tolerantan odnos oštećene strane prema okrivljenima, što znači da bi srpska politička elita i javno mnjenje trebalo da budu uzdržani prema radu tog Suda i da ne potenciraju bilo kakve senzacionalističke aspekte konkretnih predmeta ili bilo kog elementa rada Suda koji je uočljiv spolja. Insistiranje na tome da se podižu optužnice

protiv lidera kosovskih Albanaca koji sada zauzimaju ključna mesta u prištinskoj vlasti (uključujući i samog Tačija, koji je već saslušan), a sa kojima valja pregovarati, bilo bi suprotno procesu normalizacije. Samo oni pripadnici OVK-a koji su direktno činili ili direktno naređivali zločine bi trebalo da krivično odgovaraju, a valjalo bi izbeći bilo kakvo likovanje i postavljanje srpskog javnog mnjenja na navijačku stranu kada je reč o pitanjima komandne odgovornosti i drugih indirektnih oblika odgovornosti. Rat na Kosovu je završen 1999. godine, dakle pre 20 godina, i vreme je da se drugačije razmišlja o ulogama pojedinih lidera, koji su možda tada bili operativni vojni komandanti, ali su sada političari od kojih zavisi pozicioniranje odnosa Prištine i Beograda u kritičnom periodu pomirenja. Za razliku od retributivne, restorativna pravda u fazi suđenja služi pre svega za to da se tenzije slegnu i da se izvršiocima pojedinih krivičnih dela, uz relativno blage kazne i uz promenu njihovog stava, omogući da ponovo budu prihvaćeni u zajednici i da mogu u nju da se reintegrišu (Fatić, 2005). Shodno tome, restorativna pravda za izvršioce dela povezanih sa građanskim ratom, ukoliko to nisu najteža dela koja uključuju ubistva i mučenja već indirektno učešće u lancima vlasti i autorizacije pojedinih strategija, treba da omogući relegitimaciju tih političara. Činjenica da je Haradinaju suđeno u Haškom tribunalu i da je oslobođen može se, sa tačke gledišta političke elite i javnog mnjenja Srbije, doživeti kao nepravda, ali se alternativno može tretirati i kao jedan restorativni ishod, kad je već došlo do takve presude, i ona se može iskoristiti kao način da se Haradinaju pristupi kao legitimnom sagovorniku sa kojim je moguće postići optimalne ishode za srpsku zajednicu. Sličan pristup bi srpsko javno mnjenje i vlast trebalo da zadrži i prema radu Suda za ratne zločine OVK: uzdržan i bez izražavanja naročitih želja i stavova u pogledu eventualne krivice bilo koga ko bi mogao biti optužen. Na taj način će se doprineti deeskalaciji postojećih tenzija, i omogućiti poboljšanje kvaliteta svakodnevnih interakcija Srba i Albanaca i u svakodnevnim odnosima i na političkom nivou, čak i bez rešenja statusa.

4. Fiksirani modeli ponašanja: reciprocitet

Jedan od načina na koji se u praksi mekih veština prevazilazi animozitet (ili druge subjektivne dimenzije konflikta ili postkonfliktnog stanja) jeste direktna i očigledna primena reciprociteta. Ovaj princip je u diplomatiji, ali i u običnoj trgovini, poznat kao „davanje poklona” ili činjenje usluga za koje se eksplicitno ne traži ništa zauzvrat. Poklon, međutim, predstavlja jednu od najsnažnijih veza kojom se uspostavlja osećanje duga i potrebe da se učinjena usluga ili poklon vrate. To osećanje je duboko ukorenjeno u našoj kulturi i dobre diplomate, kada pregovaraju o krupnim temama, uvek jedan drugom nastoje da učine poklon, jer znaju da posle poklona sledi veliki ustupak. Činjenje uzvratnog ustupka je povezano sa osećanjem samopoštovanja, kako kod pojedinaca u neposrednim intersubjektivnim odnosima, tako i među predstavnicima političkih zajednica. Taj osećaj samopoštovanja je utoliko izraženiji ukoliko jedna zajednica ima problem sa stabilnošću svog osećaja političkog ili nekog drugog grupnog identiteta. U odnosu između Beograda i Prištine, jasno je da Priština ima labilan osećaj svog političkog identiteta: radi se o samoproglashenoj novoj državi, koja se bori za međunarodna priznanja, i kojoj je izuzetno važno da je Srbija prizna, jer bi to bio najvažniji gest potvrde političkog identiteta nove države. U takvoj situaciji, srpski političari koriste činjenicu neetabliranog statusa Kosova da kosovske političare stalno podsećaju na taj labav identitet i da osporavaju njihovu ozbiljnost i legitimitet, iako bi, pragmatično posmatrano, u takvim okolnostima davanje poklona, odnosno činjenje usluga bez eksplicitnog traženja protivusluga, bilo još snažnije sredstvo normalizacije nego inače. Stoga retorika Beograda treba da bude upravo suprotna sadašnjoj, koja je zasnovana na negacijama i

osporavanjima identiteta Prištine. Normalizacija bi podrazumevala neku vrstu izlaženja u susret. Na primer, Priština upravo ponovo konkuriše za članstvo u INTERPOL-u. Nakon što je jednom blokirao to članstvo, Beograd bi ovoga puta mogao da se uzdrži, to jest da se opredeli za mudro nedelanje, i da pusti, prećutno, da članstvo u INTERPOL-u prođe. INTERPOL nije toliko važna međunarodna organizacija da bi iz članstva u njemu simbolički snažno proizlazila poruka o priznatosti države Kosovo, ali je dovoljno važna da se kosovski političari, koji su već jednom poraženi u toj utakmici, osete privilegovanim, to jest da osete da ih je Srbija pustila da se učlane u INTERPOL. Ta usluga bi im se, na dovoljno diskretan način, mogla i najaviti. Valjalo bi očekivati da bi se posle toga stav Prištine ublažio u mnogim važnijim oblastima. Srpska policija svakako nema pristup Kosovu i ne može da rešava krivična dela tamo, a saradnja sa policijom u Prištini je svakako u interesu i Srbije. Stoga, u operativnom smislu, članstvo Kosova u INTERPOL-u nije protivno interesima Srbije, iako je statusno osetljivo i predstavljalo bi simbolički kompromis.

Jedna od ključnih posledica primene reciprociteta kao fiksiranog odgovora u kulturno programiranom ponašanju leži u postepenoj izgradnji socijalnog kapitala poverenja između lidera u Beogradu i onih u Prištini. Mnoga pitanja koja, kada se „bace” neposredno u arenu institucionalnog odlučivanja a da o njima prethodno nije postignut dogovor, imaju potencijal da dovedu do eskalacije odnosa i da generišu nove konflikte. S druge strane, postojanje značajnog kapitala poverenja između aktera omogućava postizanje nezvaničnih dogovora koji se, potom, mogu pretočiti u odluke u institucijama koje će imati skrivena značenja za sve aktere, i koje će nositi određene socijalne i moralne dužnosti, na osnovu kojih je moguće olakšati druge transakcije, ubrzati i osnažiti saradnju. Sasvim je moguće da bi se, da je bilo dovoljno prećutnog dopuštanja da se Priština učlani u neke međunarodne organizacije, koje nisu ključne, i formiranje Zajednice srpskih opština dogodilo u nekoj formi. Isto tako, očigledno je da dosadašnja politika Beograda, zasnovana na lobiranju za povlačenja priznanja Kosova od zemalja za koje većina građana Srbije nikada nije ni čula (poput zemlje Palau, koja je u januaru 2019. povukla priznanje Kosova, i čija je delegacija bila u Beogradu, a koja ukupno ima oko 20.000 stanovnika), protivreći elementarnim principima mekih veština u pregovaranju i dovodi do kontraefekata: upravo zbog tog lobiranja su uvedene takse na robu iz Srbije i Priština je eskalirala svoje zahteve do ultimatumu da Srbija eksplicitno prizna Kosovo, čak i po cenu pada vlade Ramuša Haradinaja. Suština mekih veština je u tome da one vode ka generisanju poverenja i osećanja zaduženosti za uslugu koju je neko primio, a samim tim i do spremnosti na saradnju. Meke veštine se ne zasnivaju na odlukama koje neposredno odgovaraju nekim pravnim koncepcijama pravednosti ili zakonitosti, nego na oceni psiholoških i diplomatskih efekata koje pojedine strategije mogu izazvati kod druge strane, pre svega u smislu omogućavanja dobrovoljne saradnje i generisanja dobre volje za duži period u budućnosti.

5. Uzajamno oponašanje

Uzajamno oponašanje podrazumeva priznanje, i to eksplicitno, teškoća kroz koje su građani Kosova prošli u proteklim decenijama, problema sa kojima su se suočavali kosovski političari, svega onoga što akteri konflikta sa strane Prištine žele da Beograd sagleda. Zauzvrat, valjalo bi očekivati, po mehanizmu reciprociteta, da bi i prištinske vlasti imale više sluha za potrebe Srba na Kosovu, za potrebe srpskih manastira, a posebno za pitanja u vezi sa identitetom duhovnog prisustva Srba na Kosovu. Ova vrsta eksplicitnog priznanja i uvažavanja tegoba koje su građani Kosova albanske kao i srpske nacionalnosti pretrpeli tokom protekle dve decenije upravo odgovara

stavu pojedinih duhovnih vođa pravoslavne zajednice na Kosovu, poput dečanskih monaha, koji uživaju ugled i poštovanje značajnog broja albanskih lidera na Kosovu, upravo zato što nisu omalovažavali stradanja Albanaca, čak i kada su govorili o rušenju pravoslavnih svetinja koje su Albanci sproveli 2012. godine. Istovremeno, to je pristup koji bi, da je primenjen u vreme inicijalnih pregovora o Kosovu. U to vreme, 2005. i 2006. godine, jedan od načina organizacije ekstrateritorijalnosti manastirskih zona predložen je u knjizi koju je, saradujući sa pregovaračkim timom Srbije, pripremio Institut za međunarodnu politiku i privredu (Fatić, 2006, posebno Đukanović i Nikolić, 2006).

Ova vrsta autentičnog dijaloga zasnovanog na prepoznavanju uzajamnih aspiracija, ali i tegoba kroz koje su dva naroda na Kosovu prošla, još uvek se ne odvija: umesto tog zrelog dijaloga, politički diskurs je obeležen prkosom, uzajamnim negiranjem i osporavanjem, i naporima u okviru međunarodne zajednice da se naponi one druge strane osujete. Ta vrsta pristupa je, kao i kada je reč o reciprocitetu, direktno suprotna principima mekih veština primenjenih u savremenoj diplomatiji: ona je, strogo govoreći, diplomatski i politički kontraproduktivna.

Jedan od mehanizama fiksiranog reagovanja zasnovan na uzajamnom prepoznavanju je i mehanizam oponašanja. On u praksi može podsećati na mehanizam reciprociteta, ali je psihološki različit. Reč je o tendenciji da u pregovorima zauzimamo sličan pristup kao suprotna strana, kada jednom doživimo pristup druge strane dovoljno detaljno. Učesnici u pregovorima se prilagođavaju jedni drugima, što znači da negativna politika rađa negativnu politiku, dok bi nastojanje da se iznađu rešenja, koja su definisana u pozitivnim terminima, gotovo nužno izazvalo oponašanje sličnog pristupa druge strane. Primera radi, srpski politički vrh često navodi da je potrebno rešenje odnosa Srba i Albanaca na Kosovu „kojim će obe strane biti nezadovoljne”. Time se sugerije da rešenje ne može zadovoljiti maksimalne aspiracije jedne ili druge strane, to jest da svako mora pristati na neku vrstu kompromisa. Međutim, jezik kojim je ova ideja izrečena je pogrešan i kontraproduktivan: rešenje bi trebalo da se traži na fonu pozitivnih ideja, poput omogućavanja napredovanja obema zajednicama ili pak prihvatanja nečega što naizgled sugerije odricanje od maksimalnih aspiracija, a što može, dugoročno posmatrano, biti bolje i optimalnije rešenje i za onu zajednicu koja naizgled žrtvuje svoje maksimalne aspiracije. Suština primene mekih veština u pregovaranju jeste da se predložena rešenja definišu u perspektivi u kojoj donose korist i jednoj i drugoj strani, a ne u perspektivi odricanja. Rešenje koje predstavlja odricanje nema smisla: ono je onda predstavljeno kao rešenje radi rešenja, ili prosto radi okončanja konflikta. Takvo mišljenje o rešenju je nekreativno i psihološki nevešto: rešenje koje zaista ima smisla je ono koje predstavlja deo dugoročne strategije, koja obećava bolji položaj i jedne i druge zajednice. Ta vrsta elaboracije problema, uključujući i predloženo „razgraničenje” ili razmenu teritorija, nikada nije ponuđena javnosti.

6. Unapređivanje zajednica

Jedan od načina da se produktivno diplomatski govori o prethodnom je jezik unapređivanja zajednica. U svom izuzetno originalnom eseju o tehnologiji, Brendon Alenbaj (Brendon Allenby) i Danijel Sarevic (Daniel Sarewitz) navode da se na planeti najšire gaji jedna kultura, a to je kultura samih ljudskih bića: ukupni naponi svake kulture usmereni su na unapređenje kvaliteta života i sposobnosti za obavljanje zadataka kod ljudi, a to se verovatno najdirektnije vidi u tehnološkim unapređenjima (Allenby and Sarewitz, 2011). Isto se, međutim, odnosi i na politiku, a posebno na

tranzicionu i reformsku politiku u postkonfliktnim društvima. Jedan bitan aspekt tranzicije je promena perspektive ljudi koji žive u postkonfliktnim područjima: sa protokom vremena posle konflikta, uobičajena životna pitanja postaju sve značajnija, a najuobičajeniji imperativ za svaku zajednicu je pitanje o samounapređenju, kako ekonomskog tako i opšteg egzistencijalnog kvaliteta života. Zajednice na Kosovu, kako lokalne tako i one političke, kosovsko i srpsko društvo u celini, dele iste izazove samounapređenja: i jedno i drugo društvo imaju nasleđeno postkomunističko, nefunkcionalno i nestručno pravosuđe, nestručne, neefikasne i korumpirane socijalne službe, korumpiranu i neodgovornu javnu administraciju, probleme sa proverom i održavanjem optimalnog ekološkog kvaliteta životne sredine, hrane, vode, i nedostatke u odnosu države prema zdravlju i psihološkoj dobrobiti stanovnika. Svi ovi elementi problema u kosovskom i srpskom društvu predstavljaju dramatične izazove unapređenju zajednice koje je moguće napadati na isti način i u Beogradu i u Prištini, a čije bi eventualno ublažavanje mnogo više doprinelo kvalitetu života građana nego „rešenje statusa”. Upravo u promeni prioriteta tako da se, pre statusa, rešavaju ova ključna pitanja kvaliteta života leži smisao procesa normalizacije, nakon koga bi i pitanje statusa bilo mnogo manje opterećeno dramatikom odlučivanja i lakše bi se rešavalo.

7. Regionalni efekti politike normalizacije

Odnos Beograda i Prištine u kontekstu regiona trenutno predstavlja jedan loš primer, primer loše i neproaktivne diplomatije sa obe strane. Istovremeno u regionu postoji i dobar primer, a to je upravo postignut sporazum između Grčke i Makedonije o novom imenu Makedonije, što je otvorilo put Makedonije ka evroatlantskim integracijama. Pri tome, politička situacija u vezi sa oba pitanja je vrlo slična. Grčka javnost je u velikoj meri protiv sporazuma, zbog toga što novo ime „Severna Makedonija” i dalje sadrži reč „Makedonija”, koja je, sa tačke gledišta grčkih tradicionalista, sporna. Veliki deo makedonske javnosti takođe je protiv sporazuma, jer se odustaje od dosadašnjeg imena države. Slično tome, i u Srbiji i na Kosovu postoji visok stepen otpora velikog dela javnosti prema eventualnoj promeni tona u komunikaciji, postizanja višeg stepena kooperativnosti i primeni mekih veština i principa meke komunikacije u međusobnim odnosima, kao i savremenih principa rešavanja konflikta. Međutim, makedonska i grčka politička klasa su krenule putem saradnje i uzajamnog izlaženja u susret, prosto zbog toga što perpetuiranje konflikta s vremenom prerasta u kulturu konflikta, ugrađuje se u identitet naroda i države, i trajno hendikepira i narod i državu u odnosu na uspostavljanje konstruktivnih odnosa sa susedom u budućnosti. S druge strane, politička klasa i u Prištini i u Beogradu nema snage da pređe na fon saradnje, već održava populističku retoriku konfrontacije i uzajamnog osporavanja, što predstavlja jednu, sa unutrašnje političke tačke gledišta, komfornu strategiju. Sva saopštenja koja dolaze iz političke klase i u Prištini, i u Beogradu, isključivo su antagonistički intonirana. To je slučaj i sa tumačenjem novog zakona u vezi sa preduzećem „Trepča”, koje se u Beogradu interpretira kao priprema progona preostalog srpskog stanovništva sa severa Kosova, kao što se interpretira i najava ujedinjenja Južne i Severne Mitrovice, pri čemu se zaboravlja da je ta antagonistička politika Prištine „okinuta” najavama da će predsednici opština (ili gradonačelnici) sa severa Kosova istovremeno podneti ostavke, onemogućavajući time funkcionisanje političkih struktura Kosova. U međuvremenu se od toga odustalo, ali je ostala najava uzvratne mere Prištine u formi ujedinjenja dve Mitrovice, koja se sada, ponovo antagonistički, interpretira kao nastojanje da se Srbi proteraju sa Kosova.

Region Zapadnog Balkana se već suočio sa zaključkom da se konflikti rešavaju isključivo tako što se prevazilaze. Najbolji primer tog principa su odnosi između Srbije i Hrvatske, koji su ne samo u vreme rata nego i posle toga, u vreme vladavine Demokratske stranke u Srbiji i Milanovićeve vlade u Zagrebu, bili na jednom od najnižih nivoa u skorašnjoj istoriji, a koji su danas neuporedivo bolji, animoziteti su velikim delom nestali, i, osim pojedinih džepova ekstremizma i mržnje koji opstaju u delovima jedne i druge političke klase i javnosti, dve zemlje funkcionišu kao prijateljske.

U regionu ostaje nerešeno pitanje Bosne i Hercegovine, u kojoj aktuelna politička klasa u Republici Srpskoj dovodi u pitanje integritet i pravo na postojanje same države Bosne i Hercegovine. Podrška toj političkoj klasi u Republici Srpskoj se kruni, a međunarodna zajednica pokazuje nameru da spreči eventualnu dezintegraciju Bosne i Hercegovine.

Rešavanje odnosa između Beograda i Prištine, bez obzira na pitanje statusa, pre svega rešavanje tih odnosa u dinamičkom smislu svakodnevne komunikacije i promene tona u diplomatskom opštenju, odrazilo bi se konstruktivno i na očekivanja u vezi sa komunikacijom između entiteta u Bosni i Hercegovini i dovelo do šire normalizacije, bez obzira na eventualno različite stavove o održivom obliku organizacije same države i konačna statusna pitanja u vezi sa entitetima. Pokazalo se da insistiranje na rešavanju statusa u nerešenim faktičkim odnosima između stanovnika i etničkih grupa ojačava retrogradne, etatističke tendencije u zemljama regiona. Taj etatizam je prisutan u većem delu desno orijentisanih političkih stranaka, koje insistiraju na „državi” i „državotvornosti”, sasvim tvrdoglavo i tvrdokorno odbijajući da vide da u demokratskim ideologijama prioritet ima društvo, a tek potom dolazi država kao garant bazičnih odnosa u održivoj društvenoj organizaciji, te da je postavljanje države kao prvog načela narodnog bivstvovanja, definicija etatizma kao političkog stava. Nije suštinski značajna država i njena dobrobit; to je ideologija koju je zagovarao Mussolini. Suštinski su značajni građani kao konstituenti te države. Država koja ne služi građanima ima sporan legitimitet. Tek kada građani i njihova dobrobit, njihova faktička, dinamička organizacija života i uzajamnih odnosa i ostvarivanje njihovih ključnih interesa dobiju odgovarajuću artikulaciju u javnoj politici države, tek tada se otvara legitimno polje za učvršćivanje pozicija države i brigu o statusu same države. S druge strane, insistiranje na antagonističkom diskursu u interesu nacionalnih država dok građani trpe gušenja elementarnih prava, a pre svega prava na samorazvoj i razvoj svojih zajednica, predstavlja antiliberalnu političku ideologiju koja je po svojim načelima suprotna savremenoj evropskoj viziji demokratije.

Istina je, naravno, da je i evropski projekt u krizi, te da nacionalistički diskurs postaje izražen i u ključnim evropskim zemljama. Možda se može tvrditi i da je evropska transnacionalna ideologija kompromitovana, ali u kontekstu tranzicionih, nedovršenih društava i država Zapadnog Balkana, proces formiranja funkcionalnih društava i osposobljavanja ljudi da sarađuju je neophodno izvesti do kraja, bez obzira na šire evropske aspiracije zapadnobalkanskih država. Odnosi između Beograda i Prištine, u tom smislu, trebalo bi da prate novi ton odnosa između Makedonije i Grčke: oni bi trebalo da budu fokusirani na normalizaciju odnosa i na uspostavljanje poverenja među grupama i zajednicama sa uže teritorije Srbije i sa Kosova, uz istovremeno izbegavanje postavljanja državnih pitanja, to jest pitanja o statusu, dok se država, ili države, ne upodobe građanskim interesima i potrebama građana na način koji smanjuje dramaturgiju u procesu rešavanja pitanja statusa, kako god da on bude rešen. Reč je o jednom od elementarnih principa tehnologije rešavanja konflikta, koji podrazumeva *deeskalaciju*. Odlaganje rešavanja statusa uz

normalizaciju u stvari je strategija deeskalacije primenjena na diplomatskom planu između dve političke klase, one u Beogradu i one u Prištini.

Aleksandar Fatić, naučni savetnik

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

Izvori:

Allenby Branden and Sarewitz, Daniel (2011). *The techno-human condition*. Cambridge, MA: MIT Press.

Burton, John (ed.) (1990). *Conflict: Human needs theory*. Washington: George Mason University.

Galtung, Johan (2009). *Theories of conflict: Definitions, dimensions, negations, formations*. https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_Theories_Of_Conflict_single.pdf.

Fatić, Aleksandar (2018). 'Introduction: Transitional justice as conflict resolution', in Aleksandar Fatić, Klaus Bachmann and Igor Lybashenko (eds). *Transitional justice in troubled societies*. London and New York: Rowman and Littlefield: 1–57.

Fatić, Aleksandar (2005). *Punishment and restorative crime handling: A social theory of trust*. Aldershot: Ashgate.

Fatić, Aleksandar (ur.) (2006). *Pitanje Kosmeta*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Milivojević, Zoran (2014). *Emocije*. 4. izdanje. Novi Sad: Psihopolis.

Đukanović, Dragan i Nikolić, Marko (2006). „Skica mogućih zaštitnih zona oko manastira na Kosovu i Metohiji u skladu sa preporukama Kai Eidea”, u Fatić (2006): 97–124.